

Pullmannův Pán much aneb Historie a svět dětí

Od pádu komunistického režimu uplynulo už bezmála čtvrt století a je v řádu věcí, že se objevily pokusy o „revizi“ dějin předlistopadového režimu. Na tom by samo o sobě nebylo vůbec nic špatného – naopak, dějiny procházejí neustálou „revizí“ a je to tak pořádku. Diskutabilní se to stává tehdy, když se za historický výklad schovává ideologická či dobově podmíněná poptávka. Podobná „módní“ vlna se, zdá se, zvedla u části mladé generace historiků.

V diskusi, kterou vyvolala kniha Michala Pullmanna *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu* (Skriptorium, Praha 2011) o době normalizace, stáli historici mladších ročníků, kteří dobu normalizace nezažili vůbec nebo jako školáci, proti pamětníkům, kteří za normalizace prožili podstatnou část svého života. Ačkoli se tyto vědci snažili prezentovat svůj pohled jako objektivní, nutno říci, že v tomto případě věda v konfrontaci s pamětníky příliš neuspěla.

O co v celé věci šlo? Pullmann se ve své knize pokouší o analýzu režimem používaného ideologického jazyka. Jen s tím se ovšem nespokojil a svou analýzu využil k výkladu doby normalizace, který postavil jako polemiku s těmi, jež dějiny zjednodušují, když tvrdí, že hlavními nástroji režimu byla propaganda a represe: *Proti domněle totálnímu útlaku ze strany „režimu“ stály „ostrůvky svobody“, proti lži pravda, proti korupci morálka atd. V takto pojetém binárním vyprávění se předpokládá, že „socialismus“ byl ze své podstaty zavrženíhodný a nemorální. A že ho lidé tehdy tak vnímali* (s. 15; číslice u citací odkazují k příslušným stranám recenzované knihy).

Problém s tímto Pullmannovým tvrzením je ovšem v tom, že si ono pohádkové binární vyprávění o boji prince se saní vymyslel. Ačkoliv jinde cituje prameny přesně, zde pouze všeobecně tvrdí, že *výkladově nejproblematičtější jsou v tomto ohledu texty z okruhu Ústavu pro studium totalitních režimů* (s. 15,

Na brigádě, 1972–73, olej na plátně – proletářský ideál: pracovat jako za socialismu a mít se jako na Západě

pozn. 3), a povšechně přitom poukazuje na ústavní sborník, bez udání čísla, autora či jediného článku.

I kdyby jeho tvrzení nebylo v rovině pouhého dojmu, byla by tato kritika nesmyslná. ÚSTR není filozofická fakulta ani sociologický ústav. Jeho prvotním cílem je právě zkoumat fungování mocenských a represivních pák totalitních režimů, mapovat je a představovat na konkrétních příbežích postižených. Kritizovat tak Ústav v tomto smyslu za jednostrannost je asi stejně smysluplné, jako kdyby se někdo rozčiloval nad tím, že řezník prodává maso, a ne třeba také noviny či tabák. Tvrdil snad někdo někdy, že mapování a výzkum komunistické represe = samotné dějiny? Kdo, kde, kdy?

Vše, co bylo dosud o problematice normalizace napsáno, jsou dílčí studie, analýzy, edice dokumentů, které nejsou a nemohou být dějinami normalizace, a těžko tedy může být řeč o nějaké „černobílosti“, jak se nám to snaží Pullmann namluvit, což je, mimochodem, dvacet tři let od pádu

režimu nebývalá ostuda oborových historiků, včetně pana Pullmanna osobně. Ono pohádkové vyprávění o době normalizace ale skutečně existuje, a to právě v podání Michala Pullmanna. K ruce si můžeme vzít nejen jeho dotčenou knížku, ale i rozhovory, které poskytl tisku (zde cit. Pullmannovy rozhovory pro deníky *Právo*, *Mf Dnes*, *Lidové noviny*, *Žďárský deník*) a v nichž celkem bez obalu vykládá, „jak to vlastně myslel“.

JAZYK

Jak už bylo řečeno, jako hlavní zdroj přemítání o době normalizace Pullmann využívá oficiální stranický jazyk. Na základě jeho rozboru se snaží vytvořit rámec vymezující události, které se odehrávaly v normalizačním Československu druhé poloviny 80. let a které vedly k pádu tehdejšího režimu. Režimní jazyk přitom nepojímá ani tak jako prostředek oficiálního výkladu, ale v jeho podání má pro popisované děje normativní charakter. K tomuto

KONEC EXPERIMENTU

PŘESTAVBA
A PÁD KOMUNISMU
V ČESKOSLOVENSKU

Michal Pullmann

Foto: archiv autora

zdroji přistupuje více méně bezelstně, ačkoli režimní ptydepe fungovalo obdobně jako jazyk ve spiklenecké organizaci – nesloužilo k postižení skutečnosti, ale naopak k jejímu zastírání: šlo o interní komunikaci mezi zasvěcenci, tedy nomenklaturou KSČ, jejíž nuance nemohl běžný občan postihnout. Aniž by tento speciální jazyk dešifroval či dekodoval, používá Pullmann tento svého druhu argot k popisu normalizační společnosti. Počíná si tak obdobně jako komunisté, kteří byli přesvědčeni o tom, že když o něčem budou mluvit určitým způsobem, tak se to nakonec i stane, a když o něčem mluvit nebudou, dotýčný problém zmizí, v což je nutno neochvějně věřit.

Režimní jazyk, který předstíral něco, co není, byl jednou z mnoha pastí, jež si režim uchystal sám na sebe a nebyl z ní pak schopen vystoupit. Když Pullmann na základě tohoto jazyka konstruuje normalizační dějiny, kopíruje de facto imaginární svět komunistických kádrů, který měl s realitou pramálo společného.

Aby se mu tato konstrukce hned na začátku nerozsypala, přikouzlil k režimnímu ptydepe společnost, která jím údajně mluvila a myslela. Zatímco doma podle něj lidé mluvili svým vlastním jazykem – *jazykem zážitků nebo třeba ekologickým jazykem,*

katolickým nebo metalickým slovníkem, když potřebovali podepřít platnost svých výpovědí ve veřejném prostoru, používali jazyk vlastní režimu – nebo o to s větší či menší obratností usilovali, tvrdí Pullmann v rozhovoru pro *Salon Práva*, který s ním vedl Zbyněk Vlasák. (Bourání stereotypů bude bolet. *Salon Práva*, příloha *Práva*, 29. 9. 2011, s. 3.)

Ve své konstrukci socialistické společnosti vychází z oficiálních režimních materiálů, stranických dokumentů, projevů, návrhů, tisku, tedy jazyka, který výhradně používala tehdejší nomenklatura, a to jen na oficiální úrovni, tedy do jisté míry formálně, a ty vrstvy společnosti, které s ní přicházely do styku – různé vedoucí pracovníci etc. Pullmann ovšem čtenáři předestírá, že sleduje různé společenské vrstvy a zachycuje jejich specifické reakce na projekt přestavby a vyjmenovává je: *Dělníci, spisovatelé, studenti, ekonomičtí experti, komunističtí funkcionáři.* (s. 22)

Pokud jde o dělníky, spisovatele a studenty, zná autor zřejmě jen oborové předáky či funkcionáře SSM – co se pak spisovatelů týče, do režimní diskuse o přestavbě etc. se zapojily jen naprosté výjimky z nich. Z výše uvedeného výčtu zapadají do konstrukce společnosti, která mluvila režimním jazykem, jen ekonomičtí experti a komunističtí funkcionáři.

Vedle této režimní elity ovšem existovala většinová společnost, která obsahově vyprázdňené režimní ptydepe nepoužívala nejen doma, ale ani ve veřejném prostoru. A nešlo pouze o disidenty, které se Pullmann snaží od většinové společnosti separovat jako jakousi cizokrajnou zvířenu. Disidenti tvořili jen malou výseč antikomunistické společnosti, do níž patřili křesťané, Židé, rodiny postižených učitelů, vědců, univerzitních profesorů, funkcionářů nekomunistických stran, předválečných důstojníků, členů druhého odboje – domácího, západního i východního, emigrantů, sokolů, skautů, trampů, ekologických aktivistů, podnikatelů, živnostníků, rozkulačených sedláků... nebo „jen“ nekomunisté: řadoví i středně vysoké postavení zaměstnanci-nestraníci

nejrůznějších podniků, vědeckých ústavů atd., kteří do strany nevstoupili z přesvědčení, protože třeba jen chtěli, abych jejich práce měla nějaký smysl, a viděli, že v komunistickém systému to nejde. A v neposlední řadě šlo o armádu dělníků, na kterých měl být údajně proletářský režim postaven a kterým byl komunismus zcela ukradený – zajímal je jen potud, pokud jim přinášel nějaké výhody, a oficiální režimní ptydepe šlo zcela mimo ně.

Tím jsem byl asi vůbec nejvíc překvapen: řečem o dělnických zájmech se smáli i sami dělníci, přesto, respektive právě proto, že jim nebylo hej. Dělníci během přestavby hájili výhradně svoji vlastní profesi, nikdy ne postavení třídy jako celku. Doktrínu státu dělníků právě dělníci za svou nepřijali, oni si socialismus spojovali s atomizovanou, individualistickou představou celkem spokojeného života, říká sám Pullmann v rozhovoru s Josefem Chuchmou. (Normalizace neskončila. *Magazín Víkend DNES*, 4. 6. 2011, s. 36.)

Že tím mohl být překvapen, dokazuje jen to, že se pohyboval v umělém světě komunistických kádrů a „živého“ dělníka v životě neviděl (podle výše citovaného rozhovoru vyrůstal Pullmann, roč. 1974, v rodině funkcionáře RVHP, který pracoval v letech 1980–1986 v Moskvě). Jestliže o disentu tvrdí, že byl do roku 1989 společensky izolovaný, tak režimní kádři nepřišli do styku s dělnickou třídou vůbec – na rozdíl právě od disidentů: topičů, uklízečů, hlídačů, vrtařů...

Když mluví o dělnické třídě, používá Pullmann takováto klišé: *Poslední naději pro stranické představitele a jejich snahy o zachování stávajících hierarchií představovalo dělnictvo. Ačkoli i zde důvěra v budování nové, spravedlivější společnosti viditelně klesala, potenciálně tvořilo dělnictvo stále poměrně významnou politickou sílu...* (s. 133).

Ponecháme-li stranou, že si protirečí, použitím výše uvedené režimní fráze jen dokládá to, že si celá dělnictvo vybájlil. Pullmann zná dělníky pouze z usnesení dělnických kolektivů, která nebrali vážně ani sami jejich autoři.

Podobně je to i s jeho „přestavbovým slovníkem“. Podle něj ho *mnoho lidí* přijalo *nikoli proto, aby se bezmyšlenkovitě*

přizpůsobili linii komunistické strany, nýbrž aby naopak vyjádřili své zájmy a požadavky, které s oficiálním příslibem nemusely mít mnoho společného... (s. 14).

Opět zaměřuje režimní nomenklaturu za většinovou společnost. Termíny sovětské perestrojky se jistě zaštitovali pracovníci podniků zahraničního obchodu nebo příslušníci ekonomické rozvědky, kteří měli kontakty ven a věděli, že konzervativní vedení strany vede zemi do slepé uličky, chápali, že se situace stává neudržitelnou a sovětskou perestrojku a Gorbačova využívali k vyjádření svého znepokojení, aniž by sami nesli nějaké osobní riziko, protože Sovětský svaz, i když se tam z pohledu vládnoucích skálních komunistů dělo něco velmi nebezpečného, byl stále nedotknutelný – s ním stál a padal celý vývoj za normalizace po roce 1968, celé konzervativní vedení strany byly sovětské loutky, které na sebe navzájem do Moskvy žalovaly.

Pullmann tvrdí, že bez důkladné analýzy komunistického jazyka neporozumíme ani dlouhodobé stabilitě a poměrně vysoké legitimitě státního socialismu, ani jeho nenadálému zhroutilí (s. 19). Měl by (díleč) pravdu, kdyby zůstal v rovině „analýzy“. Jakmile ale tento díleč výzkum ve své knize zobecní, změní se v jeho zbožné přání. Celá konstrukce Pullmannovy knížky o normalizaci, založená na výkladu režimního jazyka, stojí na vodě, vychází z falešných předpokladů, přičemž oficiální popis společnosti, který byl jakousi vnitrorežimní zastírací hrou, zaměřuje za realitu. Aby mohl Pullmann naplnit svou tezi o úloze režimního jazyka jako nástroje delegitimizace režimu ve společnosti a následného rozpadu režimu, předkládá tento „spiklenecký“ diskurs normalizačních elit jako celospolečensky normativní.

O něčem podobném snily celé generace nejen komunistů, ale i ostatních totalitářů. Aby mohl režim tuto „hru“ se společností hrát, musel ji nejdříve znevolnit, zavést cenzuru, dostat pod kontrolu veřejnou diskusi, svobodné názory trestat a zahnat je do soukromí. Na tom je postaveno celé „kouzlo“ režimního diskursu.

TOTALITNÍ MODEL

Oboroví historici často nejsou schopni popisovat nějakou novou skutečnost bez starých schémat, která se tak mění v pouhá klišé. Pullmann mluví o *totalitním modelu výkladu*. Ten prý používají ti, kteří vidí minulost jen černobíle. Opět se ovšem nedovíme, kdo, kde, jak. Proč „totalitní model výkladu“ nefunguje? Předně mu odporuje spousta pramenů. Zejména ty z prostředí každodenního života, které dokládají vše možné – odstup i přitakání, důvěru i skepsi, důmyslné podvody i vědomou podřízenost – jenom ne stav „totalně ovládané společnosti“. Pokud by komunismus byl skutečně totalitní, lidé by vůbec neměli mít možnost autonomně jednat, dokonce ani samostatně myslet. Jenže prameny ukazují, že za fasádou proklamované jednoty se skrývala poměrně vysoká míra názorové plurality..., tvrdí Pullmann v *Právu*. (Bourání stereotypů bude bolet, s. 3.)

Pullmannův výklad je natolik triviální, že člověk neví, zda to myslí vážně. To, co podle něj platí pro normalizaci, platí stejně tak pro stalinský Sovětský svaz nebo Hitlerovu nacistickou říši. I v těchto režimech se mohli lidé do jisté míry chovat autonomně a prosazovat své individuální zájmy, společnost zde nebyla ovládána „totalně“, a to z jednoho prostého důvodu – něco podobného není totiž v lidských silách. Ponecháme-li stranou svět Orwellova románu *1984*, nezrodil se bohudík ještě režim, který by byl schopen nahlížet do hlav lidí a přímo ovládat jejich mysl. Jak dokládají paměti přeživších, autonomně mohl člověk do jisté míry jednat i v tak extrémně znevolněném prostředí, jako byly nacistické koncentrační tábory.

Pullmann tento triviální pohled ovšem neustále rozvíjí: *V 70. letech došlo totiž k určitému souznění obyvatelstva s existujícím režimem, k propojení jejich každodenních životů s ideologickým plánem. Rodiče odváděli děti do škol, pracovali, jezdili na chaty, to byl jejich normální život. Ten svět přijali za svůj, říká v rozhovoru s Kateřinou Perknerovou (Lidé byli nadšeni, ale ne pro kapitalismus. *Žďárský deník*, 16. 11. 2011, s. 13.)*

Matka, 1976, olej na plátně – matka v socialistickém Československu 1976 nebo matka v nacionálně socialistickém Německu 1936: jak se lišila kritéria, podle nichž se utvářel jejich hodnotový a hodnotící rámec a vztah k režimu?

Ano, jistě, ale co nám chce básník touto banální argumentací říci? Obdobné vzorce chování najdeme ve všech režimech, otevřených i uzavřených, levých i pravých. Všude se lidé snaží saturovat především své každodenní potřeby bez ohledu na právě vládnoucí ideologii. To však neznamená, že jsou si všechny režimy rovny a že by k nim měl historik přistupovat *sine ira et studio* jako k pouhým objektům svého pozorování, které je hodnotově neutrální – už jen z hlediska toho, že každý popis, např. i pouhým výběrem tématu, je vždy subjektivní. To by se pak historiografie mohla zařadit mezi přírodní vědy, stát se bádáním ze života jednoho mraveniště. K takovému přístupu se Pullmann blíží, když ono normalizační „chození do práce“ zbavuje kontextu.

Vezměme si třeba třetí říši druhé poloviny 30. let, kdy se nacistický režim už mocensky etabloval, teror byl – v porovnání se Sovětským svazem – minimální a cílený tak, aby se jím většinová německá společnost necítila ohrožena. Ta byla naopak režimem získávána pomocí nejrůznějších programů sociální péče a hmotnou saturací,

včetně takových do té doby nevidaných věcí, že si řadoví zaměstnanci mohli vůbec poprvé v německých dějinách dovolit rekreaci u moře.

Teď jde ovšem o to, jak tento fakt interpretovat. Autoři, kteří by měli pro nacistickou minulost jistou slabost, budou poukazovat na to, že třetí říše nebyla tak špatná, jak tvrdí ti, kteří mají černobílý, tedy „ideologické“ vidění (viz totalitní model), že se v té době udělalo i mnoho věcí dobrých, které by bylo chybou odmítnout jenom proto, že vznikly za nacismu.

Tímto postupem, který odděluje zkoumání sociální každodennosti od ideologie, povahy a praxe režimu, bychom velmi rychle dospěli k etablování pohledu na nacistické Německo jako na legitimní alternativu demokracie.

Trivialita Pullmannova přístupu k výkladu fungování společnosti za normalizace vůbec neznamená, že není nebezpečný. Když odmítá „černobílý“ vidění normalizace, odvolává se na masu „v klidu a v bezpečí“ pracujících lidí s dětsky přímočarou prostoduchostí, která si nedělá problémy se složitostmi světa (viz Goldingův *Pán much*).

Přesně o to opíraly svou legitimitu fašistické (a stejně tak komunistické) režimy, které „svrchovanost lidu“ povýšily nad ústavnost či právní stát. Ve fašistickém (komunistickém) pojetí „lid“ vše posvěcuje a vše ospravedlňuje – cokoli se děje, děje se „jménem lidu“ a v „zájmu lidu“, včetně zločinů. Na rozdíl od klasických diktátorských režimů usilují fašistické (komunistické) režimy o angažovanost a zapojení mas do systému a ochotně přijímají radikální podněty zdola (k tomu viz SULLIVAN, Noël: *Fašismus*. CDK, Brno 1995; PAXTON, Robert O.: *Anatomie fašismu*. NLN, Praha 2007). Jak by asi v současném Česku dopadlo všelidové referendum o zavedení protiromského zákonodárství, kdyby nad „vůli lidu“ nestál právní stát, který takový plebiscit vylučuje? Odvolávání se na lid a jeho sociální jistoty Pullmannovi k nabourání „černobílého pohledu“ na normalizační režim rozhodně stačit nebude.

Zkoumat „souhlas“ nebo „nesouhlas“ veřejnosti s režimem v uzavřených systémech fašistického typu (včetně režimů komunistických, jejichž praxe – pomineme-li ideologii – byla obdobná), které právě o „souhlas“ veřejnosti usilují, je vždy velmi obtížné i ošidné – už jenom proto, že „angažovaná veřejnost“ je součástí státní politiky, která má tisíce nejrůznějších nástrojů, jak veřejnost „zmasírovat“: od teroru přes politický, sociální či ekonomický nátlak až po politické, sociální či ekonomické úlevy a výhody. Na záběrech z iránských protizápadních demonstrací to vypadá, že iránská společnost stojí až fanaticky věrně jako jeden muž za svým režimem. Pokud se ale někomu podaří nahlédnout za fasádu tamního fašizujícího (či fašistického, co do povahy) teokratického režimu, uvidí, že v údajně fanaticky revoluční islámské společnosti, která nenávidí „prohnilý“ Západ, existují statisíce či miliony lidí, kteří ve skutečnosti nenávidí iránský režim a k Západu, k jeho pojetí lidských a občanských práv, vzhlíží jako ke své naději.

Vztah „společnost versus režim“ nebo „společnost a režim“ je v uzavřených společenských systémech vždy mnohoznačný. Chceme-li vyvozovat z určitého konformního chování lidí nějaký „prorežimní“ konsenzus, pouštíme se na tenký led, už jenom proto, že se nikdy nedozvíme, jaké je skutečné smýšlení lidí, podobně jako se to nedozví žádný tyran, i když má k ruce všemocnou tajnou policii a rozsáhlou síť donašečů. Lidé se navíc v běžném životě většinou neřídí nějakými nadčasovými hodnotami a jejich naladění, „prorežimní“ stejně jako „protirežimní“, se může změnit ze dne na den.

Pullmann tvrdí, že to, co *většinu lidí vedlo k přijetí existujících poměrů jako stabilních a normálních, nebyla viditelnost represe politických oponentů [...], ale spíše stabilizace každodenních způsobů jednání a možnost účinně prosazovat osobní zájmy* (s. 92).

Dovozovat údajný společenský konsenzus či „souznění“ s režimem na základě absence viditelného teroru je

ovšem nepochopení toho, jak funguje násilný režim poté, co se mocensky etabloval. Společnost se nesvobodnému prostředí zpravidla přizpůsobí a chová se podobně, jako se chovají lidé ve vězení nebo na vojně. Počáteční teror navodí stav, kdy represe ustoupí do pozadí a společnost, která ví, co se od ní očekává, už nadále hlídá samu sebe, a to včetně toho, že režimu udá toho, kdo tento „vězeňský konsenzus“ ruší či nepřijímá, protože tím ohrožuje i ostatní – vystavuje je možnosti represe ze strany režimu. Společnost se tak chová ne snad z toho důvodu, že by se stala prorežimní, ale že je to pro ni za dané situace výhodné – umožňuje jí to existenci bez větších střetů a kolizí. Vyvozovat z toho nějaké závěry ohledně vztahu dané společnosti k režimu je ale více než diskutabilní. Můžeme to dobře vidět na událostech Pražského jara. Jakmile komunisté ve snaze režim opatrně reformovat pootevřeli dveře, do té doby více méně saturovaná společnost do nich koplá tak prudce, že reformním komunistům začalo být ihned horko.

S tím je spojeno i další Pullmannovo tvrzení, když souhlasně cituje amerického historika Jamese Krapfla, že listopadové události *probíhaly v duchu lepšího, demokratičtějšího socialismu, který by navázal na pražské jaro* (s. 232). Podle Pullmanna tak byla *přestavba podnět otevírající kritické tázání o komunistické ideologii* (s. 231).

V roce 1989 ovšem o komunistické ideologii nikdo soudný vážně kriticky neuvažoval a ani se o to nepokoušel, a to včetně – či na prvním místě – komunistických elit, které po Listopadu s ulehčením odhodily rudou knížku a vrhly se na podnikání, z komunistů se stali ti nejzapálenější, a často také nejbezohlednější kapitalisté. Komunistické mocenské elity v Rusku se zřekly komunismu a začaly podporovat do té doby pronásledované pravosláví jako staronovou všenárodní ideologii poté, co se marx-leninismus historicky znemožnil. Všude ve východní Evropě se z dosavadních komunistických „internacionalistů“ stali přes noc nacionalisté. Nejtragičtější důsledky to mělo na Balkáně.

Co se týká Pražského jara, na to chtěl v Československu v listopadu 1989 navázat snad jedině Klub za socialistickou přestavbu Obroda, který byl plný agentů StB. Pražské jaro a jeho protagonisté, na prvním místě Alexander Dubček, byli sice ještě vzýváni na listopadových demonstracích, ale byl to jen pouhý symbol, který byl vyprázdněn už v roce 1969, kdy se jeho čelní představitelé, než byli definitivně odstraněni, zařadili mezi normalizátory.

Obrovská armáda několika set tisíc reformních komunistů, kteří byli ze strany po roce 1968 v rámci stranických čistek vyloučeni či vyškrtnuti, se – až na několik čestných výjimek, které se přidaly k opozici a podílely se i na zrodu Charty 77 – za celou dobu normalizace nedokázala zorganizovat v nějakou větší opoziční sílu a nehnula prstem proti svým protivníkům, kteří se dostali k moci za pomoci sovětských tanků. Celou dobu jen trpně čekali, zda je jejich „úspěšnější“ kolegové nevezmou na milost. Rehabilitace Pražského jara pro ně znamenala rehabilitaci jejich vlastní. Sám Alexander Dubček se celých dvacet let po roce 1968 choval vůči režimu loajálně. Ještě v létě 1988, kdy už v Sovětském svazu běžela naplno perestrojka, odmítl podepsat petici za propuštění politických vězňů Ivana Martina Jirouse a Jiřího Tichého, kteří protestovali proti justiční zvrůli v případě smrti vězně svědomí Pavla Wonky v královéhradecké věznici.

Na otázku *Žďárského deníku*, co považuje za spouštěcí moment masového odmítnutí režimu v roce 1989, zda v tom sehrálo roli i značně svobodomyšlné prostředí na vysokých školách i některých vědeckých ústavech, Pullmann odpovídá: *To je skutečně jeden z momentů, které režim rozvrátily. Jakmile byly vysloveny otázky, co vlastně je socialismus a jestli ho vůbec chceme, šlo do tuhého. (Lidé byli nadšeni, ale ne pro kapitalismus, s. 13.)*

Pullmann opět celou věc přehrává na jakýsi celospolečenský diskurs o socialismu, který si ovšem od A do Zet vymyslel. Otevřená diskuse ve vědeckých ústavech či na vysokých školách

Hospoda v Sydney, 1982, olej na sololitu – v čem se v roce 1982 lišila společnost „kapitalistické“ Austrálie od společnosti „socialistického“ Československa či třeba od společnosti renesanční Itálie?

byla jinak jistě důležitá, ale slušelo by se k tomu dodat, že jí prošlapali cestu lidé, kteří léta s nasazením osobní svobody, často za cenu ztráty sociálních jistot bojovali za svobodu slova, víry či politického přesvědčení. Pullmann ovšem tvrdí, že *vliv disidentských skupin byl velmi malý. Většina obyvatelstva buď nevěděla, kdo to disidenti jsou, anebo se o jejich svět nezajímala.* (Tamtéž.) Z čeho to vyvozuje, o jaké prameny se opírá, se ovšem opět nedovíme – ani v rozhovoru, ani v jeho práci.

Nikdo pochopitelně netvrdí, že disident měl bůhví jaký vliv nebo že přivodil pád režimu. Je ovšem jen příznačné, že Pullmann ve svých úvahách pomine například vliv zahraničních rozhlasových stanic, jako byl Hlas Ameriky, Svobodná Evropa nebo BBC, jejichž vysílání poslouchaly statisíce lidí. Nebo mu z jeho teze o pádu režimu vypadnou masové demonstrace v Praze a dalších městech, které vyvrcholily Palachovým týdnem v lednu 1989 a bez kterých by se 17. listopad nekonal.

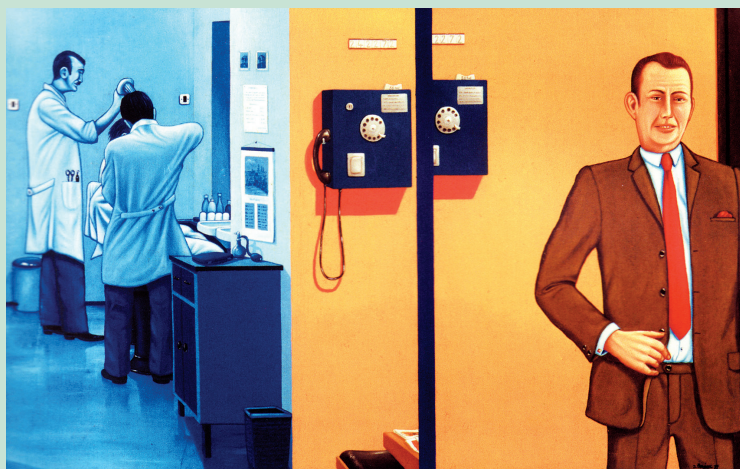
Zato operuje se socialistickým diskursem. Ač jsem se pohyboval mezi

běžnou populací, osobní zkušenost jsem s něčím podobným měl jen jednou, a sice při výlehu v Bartolomějské ulici, kdy se mě příslušníci StB, ti „hodní“, snažili na něco podobného nalákat: je prý možno diskutovat o všem, otevřít jakákoli témata, jen to musí být dialog, tedy v rámci režimu – hlavně ne žádné demonstrace a jiné pouliční akce. Z tohoto myšlenkového zázemí části komunistické nomenklatury, včetně některých funkcionářů StB, kteří si uvědomovali, že bez reformem se režim zhroutí a s ním i jejich pozice, vychází i Pullmannova kniha.

Vzorče chování, které vydává za „socialistické“ nebo za konsensus společnosti se socialismem, respektive se socialistickým režimem, jsou ve skutečnosti univerzálně platné bez ohledu na druh režimu – se socialismem jako světónázorem mají pramálo společného. Ostatně říká to i sám Pullmann: *Určité souznění většiny lidí s normalizačním režimem bylo podmíněno nejspíše tím, že s pomocí formální konformity s ideologií mohli lidé dosahovat cíle, které nemusely mít se socialismem mnoho společného – třeba*

JAN ŠAFRÁNEK

Jan Šafránek se narodil v roce 1948 v Hradci Králové. Zprvu se živil jako malíř filmových plakátů a vlastním obrazům se věnoval ve volném čase. V roce 1974 se zabydlel v malém ateliéru v Kateřinské ulici v Praze a stal se neodmyslitelnou součástí české neoficiální kultury 70. let. Na svých plátnech parodoval dobovou společnost, obsahem i zvoleným výtvarným postupem, včetně volby barev. V zimě 1976 se mu podařilo v Praze realizovat první oficiální výstavu, která se v komunistickém Československu zároveň stala i jeho výstavou poslední. Dne 6. ledna 1977 se snažili zástupci opozice předat ustavující Prohlášení Charty 77 státním orgánům i s podpisy prvních signatářů, včetně podpisu Jana Šafránka. O den později StB přikázala zavřít Šafránkovu výstavu, která měla shodou okolností ten den skončit. Následovalo období „opravdového“ undergroundu. Šafránek v té době mimo jiné dělal jevištní obrazy pro koncerty undergroundové kapely The Plastic People of the Universe. Šikana ze strany režimu se neustále stupňovala. Vernisáž jeho „půdní výstavy“ v soukromí u Pavla Brunhofera v Náplavní ulici překazila policie. Její komando se služebními psy obklíčilo domovní blok, kde vernisáž probíhala, a všichni její účastníci byli odvezeni k výslechu. Režim Šafránkovi de facto znemožnil jakoukoli možnost působení na výtvarné scéně. Perzekuce režimu vyvrcholila v roce 1979, kdy byl pod nátlakem komunistické bezpečnosti přinucen emigrovat. Využil nabídky pomoci pronásledovaným čs. disidentům ze strany rakouského kancléře Bruna Kreiského a usadil se ve Vídni a na tamější Vysoké škole uměleckoprůmyslové se věnoval kresbě. V roce 1981 odjel do Austrálie, kde se v ateliérech v North Sydney blíže seznámil s grafickými technikami, především leptem. V roce 1985 pobýval v New Yorku, pak nějaký čas v Itálii. V letech 1987–1989 podnikl cesty do Tasmánie a na ostrovy Fidži v Tichomoří. V roce 1990 se vrátil do Vídne, kde žije dodnes.

Hladce oholen, dobře ostříhán, 1975, olej na plátně – dokud není překročena určitá hranice, kdy se společnost začne cítit sociálně ohrožena, může se i velmi nedemokratický a násilnický režim opírat o značnou míru společenského souhlasu. Jde-li o „pravicovou“, nebo „levicovou“ diktaturu, je zcela vedlejší.

nosit džínsy, poslouchat metal nebo jet na individuální dovolenou. (Normalizace neskončila, s. 36.) A v rozhovoru s Petrem Zídkem dále rozvíjí: A přesně tohle si lidé představovali jako „socialismus“. Žít si svůj „normální život“ a věnovat se zmíněným hodnotám. [...] „socialismus“ pro lidi neznamenal totéž co „stát“ nebo „ideologie“. Takto zjednodušené rovnítko platí jen u dnešních antikomunistů, kteří v tomhle bodě, a nejen v tom, jsou úplně

vedle. „Žít v socialismu“ pro lidi znamenalo něco jiného, než co hlásala oficiální komunistická ideologie. A právě proto lidé žádali lepší socialismus, když se v roce 1989 rozhodli změnit systém – odmítnout starší uspořádání s jeho „degenerovaným“ vedením a vyprázdněnou ideologií. (V roce 1989 jsme chtěli lepší socialismus. Lidové noviny, Orientace, 20. 11. 2010, s. 22.) Ano, tak to je. Záhadou však zůstává, proč má autor potřebu takového bana-

lity sdělovat čtenářům. A především, proč z „dějin normalizace“ vytěsnil všechny vrstvy obyvatelstva, které si i přes několik desítek let vymývání mozku zachovaly svou vlastní, nekomunistickou či „nesocialistickou“ identitu.

Obhájci Pullmannovy knihy tvrdí, že práce mimo jiné vznikla z obavy z ideologizace historiografie. Tato kniha je ale právě krystalickým příkladem takové ideologizace. Celá následující diskuse kolem Pullmannovy knihy, která byla prezentována jako převratná studie o době normalizace, a to ne publicisty, ale mladými historiky, Pullmannovými kolegy (viz *Lidové noviny* z června 2011), ukázala dosti tristní stav části mladé historické generace – oborovou omezenost, zahleděnost do sebe sama, neschopnost abstrahovat, srovnávat, posuzovat věci v širším kontextu, ideologickou i osobní omezenost, která je jen podtržena malou životní zkušeností. Neradostné výhledy bádání o minulosti. (Jediný, kdo byl v diskusi schopen kriticky nahlédnout zkratkovitost Pullmannova zobecnění analýzy režimního jazyka, byl nehistorik, politolog Pavel Barša (BARŠA, Pavel: Normalizace mimo dobro a zlo, *Lidové noviny, Orientace*, 21. 5. 2011, s. 25) a částečně i antropolog Filip Pospíšil (POSPÍŠIL, Filip: Shoda bez donucení? *A2*, 31. 8. 2011, s. 34)).

V Pullmannově práci i v následných diskusích jako by ožívala dehumanizovaná historiografie svazáků počátků 50. let, kde dějiny tvoří jakési nadosobní „zákonitosti“, v nichž člověk, coby svéprávná a jedinečná bytost, nemá co pohledávat. Podobně jako smysl justice není ve výkladu zákonů, ale v nalézání spravedlnosti, i historiografie, která se snaží popsat život v období normalizace, aniž by přihléděla k povaze režimu, přestává být humanitní vědou a stává se člověku nepřátelskou ideologií. Svět dětí, které si hrají na vojáky, soudce a doktory (či historiky), je stejně nevinný jako sobecký a krutý. Krutý o to víc, že o tom neví.

Petr Placák, ilustrace Jan Šafránek

Zdroj: ŠAFRÁNEK, Jan: Svět lidí/The World of People. Gallery, Praha 2008.

Uveřejněno se souhlasem autora